

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Закарпатський державний університет
Інститут транскордонного співробітництва

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ
СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
(м. Ужгород, 24-25 січня 2013 року)

Спеціальний випуск збірника наукових праць

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Ужгород • 2013

У збірнику вміщено наукові статті і повідомлення, підготовлені за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та інструментарій соціологічного аналізу транскордонного співробітництва», проведеної в рамках реалізації проекту «Кордони очима людей» Програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007 – 2013 у м. Ужгород, Україна, 24-25 січня 2013 року.

Видання здійснено за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Редакційна колегія:

- Устич С.І. — кандидат філософських наук, доцент
(відповідальний редактор)
- Артюмов І.В. — кандидат історичних наук, професор
(заступник відповідального редактора)
- Вовканич І.І. — доктор історичних наук, професор
- Король І.Ф. — доктор історичних наук, професор
- Майборода О.М. — доктор історичних наук, професор
- Пахомов Ю.М. — доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
- Руденко О.М. — доктор наук з державного управління, доцент

Редакційна рада збірника:

- Ващук Ф.Г. — доктор технічних наук, професор (голова ради)
- Будкін В.С. — доктор економічних наук, професор
- Луговий В.І. — доктор педагогічних наук, професор,
віце-президент НАПН України
- Полюжин М.М. — доктор філологічних наук, професор
- Попович В.М. — доктор юридичних наук, професор

Рецензенти:

- Оленський Й. — професор Лазарського університету в м. Варшава (Польща);
- Симчера В.М. — доктор економічних наук, професор, віце-президент Російської Академії Економічних Наук (Російська Федерація).

*Рекомендовано до друку вченою радою Закарпатського державного університету
(протокол № 5 від 31.01.2013 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №
15062-3634Р, видане Міністерством юстиції України 07.04.2009 р.*

© Закарпатський державний університет
Навчально-науковий Інститут євроінтеграційних
досліджень, 2013

© Інститут транскордонного співробітництва, 2013

Іван АРТЬОМОВ,
*кандидат історичних наук, професор,
директор НН Інституту
євроінтеграційних досліджень ЗакДУ,*

ТРАНСКОРДОННА СТАТИСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

Чергова міжнародна науково-практична конференція з проблематики методології та інструментарію соціологічного аналізу транскордонного співробітництва є послідовним і логічним етапом виконання наукового проекту «Кордони очима людей». Надзвичайно приємно і почесно бути учасником цього зібрання високопрофесійних науковців, провідних соціологів, до яких, безумовно, належать М. Чурилов – генеральний директор TNS Ukraine, доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології АН України, та академік В. Симчера, заслужений діяч науки Російської Федерації.

Актуальність дослідження проблеми соціологічного аналізу ТКС безсумнівна, враховуючи базову концепцію дослідження шляхів підвищення ефективності транскордонного співробітництва в процесі реалізації наукового проекту, який на високому науковому рівні реалізується Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород). Координатор проекту – кандидат філософських наук, Надзвичайний і Повноважний посол С. Устич.

Обговорюючи проблематику ТКС, ми маємо, перш за все, спробувати визначити його місце і роль у сучасних умовах. Адже глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем.

Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, наявності біля кордонів «заморожених» конфліктів, а також критичної зовнішньої залежності національної економіки від енергоносіїв обумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на пери-

ферію світової політики, – зазначається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради 2011 року [1].

Інтеграцію національних економік у сучасні світогосподарські процеси в цілому та міжнародну торгівлю товарами та послугами зокрема сьогодні можна, без перебільшення, назвати ключовим чинником динамічного соціально-економічного розвитку кожної країни незалежно від масштабів її економічного потенціалу. Україна не є винятком. Сьогодні вже не треба нікому доводити той факт, що саме міжнародна торгівля створює практично необмежені можливості як для задоволення внутрішнього попиту за рахунок товарів і послуг іноземного походження, так і реалізації товарів та послуг національного виробництва на світових ринках, що в кінцевому підсумку веде до зростання добробуту кожної країни. Підтвердженням цієї тези є результати аналізу економічних наслідків функціонування економіки України в останні роки [2].

Спрощене сприйняття ринково-суспільних відносин призводить до примітивних поглядів на світ загалом, як наслідок, піддається критиці так званий ринковий фундаменталізм, ідеологія панування світового ринку. Слід враховувати, що ринок не підкорюється ні державам, ні їх об'єднанням, ні наднаціональним органам. Водночас анархія ринку, виснажуючи ресурси, породжує конфлікти за їх володіння. Проте ринок не знищує держави. Тому ні концепція ринку, ні концепція сильної держави не повинні нав'язуватись сучасному світові [3].

Глобальні особливості сучасних торговельно-економічних відносин, в яких задіяна Україна, ще раз підтверджують актуальність проблематики соціологічних досліджень ТКС.

Відомий американський вчений Дж. Морено свого часу зазначав, що одним з найвизначніших досягнень суспільної думки XIX ст. є виникнення соціології як прикладної науки [4]. Відомо, що намагання пізнати, осмислити суспільство, реалізувати своє ставлення до нього супроводжувало людство на всіх етапах його історії. На цій хвилі й постала у 30-х рр. XIX ст. соціологія як наука про функціонування і розвиток суспільства та його структурних елементів.

Термін «соціологія», як відомо, походить від латинського слова «societas» (суспільство) та грецького «logos» (слово, вчення). Впровадив його до наукового вжитку у 30-х рр. XIX ст. французький фі-

лософ, соціолог Огюст Конт, який ототожнював соціологію з суспільствознавством, що охоплює всі галузі знань про суспільство [5].

Як відомо, предмет та об'єкт соціології нетотожні. *Об'єктом* є все, на що спрямоване дослідження. *Предмет* завжди чітко окреслює сферу і мету дослідження. Тому предметом соціології є окремі аспекти, особливості, відносини об'єкта дослідження. Таким чином, *соціологія – це наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів та механізми і принципи їх взаємодії.*

Зазначимо, що лише нещодавно в Україні було знято ідеологічні обмеження і з'явилася надія на повнокровний розвиток соціології як складової частини єдиної світової науки. *У 1990 році було засновано Інститут соціології НАН України. При Київському та Харківському університетах почали функціонувати факультети соціології, а при Львівському, Дніпропетровському та Одеському – відповідні соціологічні відділення, які готують професійні соціологічні кадри. Соціологію як навчальну дисципліну було введено в усіх вищих та середніх спеціальних навчальних закладах.*

Місце соціології в системі соціальних, гуманітарних наук зумовлене тим, що вона є наукою про суспільство, його процеси та явища, і охоплює загальну соціологічну теорію, яка виступає як теорія та методологія всіх інших суспільних і гуманітарних наук. У системі суспільних наук соціологія найтісніше взаємодіє з історією. Об'єктом і предметом досліджень історії і соціології є суспільство, закономірності його розвитку та функціонування у конкретних часових вимірах.

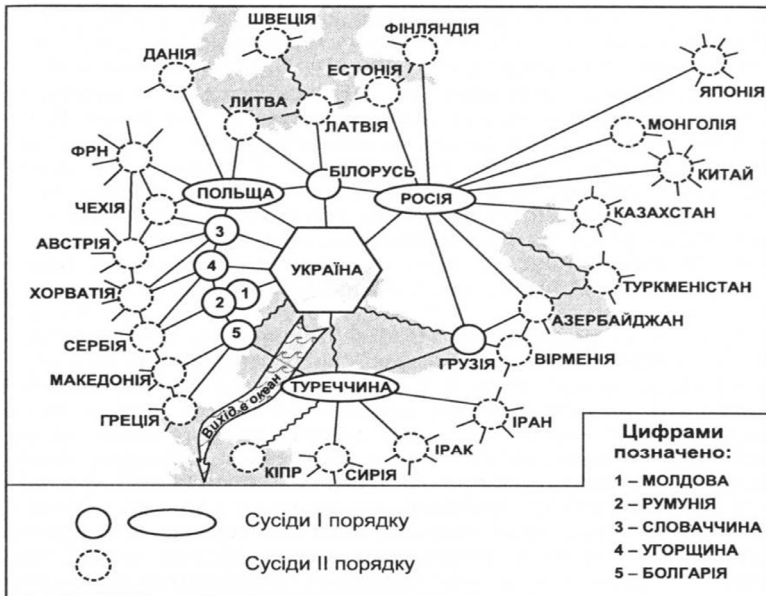
Для дослідження проблематики методології та інструментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співробітництва слід враховувати те, що соціологія «працює» на межі з економічною наукою, предметом якої є вивчення закономірностей і форм функціонування й розвитку відносин, що складаються в процесі виробництва, обміну й розподілу матеріальних благ. Це дає підстави зробити висновок, що соціологію економіки можна розглядати як систему наукового аналізу складних проблем, розв'язання яких потребує виходу за межі певної наукової дисципліни [6].

Транскордонне співробітництво України спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологіч-

них, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейському та світовому співтовариствах. Саме тому соціологічний аналіз складових транскордонного співробітництва є надзвичайно важливою методологічною складовою об'єктивного визначення сучасного стану проблем та перспектив його розвитку.

Особливо важливим фактором об'єктивності соціологічних досліджень є аналіз зовнішніх багатогалузевих зв'язків України з прикордонними територіями регіонів сусідніх країн. Адже у прикордонних територіях, перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Прикордонні території України, де реалізується транскордонне співробітництво, охоплюють 76,4% її території; на них проживає 71,4 % населення. 19 із 25 областей України межують із сусідніми державами. Протяжність сухопутного кордону України – 5638,6 км, морського – 1050 км. Найдовші ділянки спільного кордону з Росією – 22,95 км, Молдовою – 12,92 км, Білорусією – 1084 км. З країнами ЄС прикордонні території сягають: з Румунією – 608 км, Польщею – 542 км, Угорщиною – 136 км, Словаччиною – 98 км.

Україна у системі країн Центральної частини Євразії

Довідково:

1. **Українсько-польські прикордонні переходи:** *Краківець – Корчова, Мостиська – Пишемись, Смільниця – Кросьценко, Рава-Руська – Гребенне, Рава-Руська – Верхрата, Устилуг – Зосін, Хирів – Кросьценко, Шегині – Медика, Ягодин – Дорогуськ, Володимир Волинський – Хрубешув, Лудин, Изов.*
2. **Українсько-словацькі прикордонні переходи:** *Ужгород – Вишинс-Нємецьке, Малий Березний – Убля, Чоп (Страж) – Чієрна над Тисою, Малі Селменці – Руська, Павлове – Матьовце, Ужгород (пункт контролю).*
3. **Українсько-угорські прикордонні переходи:** *Вилок – Тісабеч, Лужанка – Берегишурань, Косино – Барабаиш, Дзвінкове – Лонья, Чоп (Тиса) – Захонь, Чоп (Дружба) – Захонь, Батьово (пункт контролю), Соловка-Еперсике.*
4. **Українсько-румунські прикордонні переходи:** *Дякове – Хелмеу, Солотвино – Сігету Мармаціей, Тересва – Кимпулунгла Тиса, Ділове – Валя Вишеулуй, Кілія – Кілія Веке, Рені – Галац, Ізмаїл-Плаур, Вилкове-Переправа, Руська – Улма, Біла Криниця – Климоуці, Шеніт – Извареле Сучевей, Порубне – (Сірет), Дяківці – Раковець, Красноільськ – Вікову де Сус, Вадул – Сірет (Вікшани).*

Розширення ЄС у 2004 та 2007 р. і виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію для використання її геостратегічного положення, відкриваючи додаткові інтеграційні можливості. У першу чергу це стосується використання існуючих транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій – газопроводи «Прогрес», «Уренгой – Помари – Ужгород», нафтопровід – «Дружба», енергосистема – «Мир», третій та п'ятий міжнародні Критські автотранспортні коридори та розгалужену прикордонну залізничну мережу та ін.

Виходячи з того, що транскордонне співробітництво відіграє ключову роль у системі регіонального розвитку в умовах євроінте-

граційних процесів України, соціологічний моніторинг проблем, що існують, є надзвичайно важливим і актуальним. Для того, щоб сформувати систему моніторингу стану транскордонного співробітництва, проект «Кордони очима людей» прагне використати існуючу методологію та інструментарій соціологічного аналізу цього напряму складової зовнішньоекономічної політики держави.

Говорячи про особливості формування транскордонної статистики, український вчений-дослідник проблематики державної регіональної політики України З. Варналій зазначав, що **специфіка формування транскордонної статистики полягає в тому, що об'єктом дослідження є суміжні території двох або кількох країн, кожна з яких підпорядковується національному законодавству, податковій, фінансовій та іншим системам і забезпечується національною статистичною інформацією. Крім того, транскордонні регіони на кордонах з Європейським Союзом вже послугуються методологією Євростату [7, с.708].**

Тому важливо впровадити національні статистичні органи, збір та обробку транскордонної статистики відповідно до рекомендацій Євростату. У процесі формування системи регіональної статистики в Україні низка авторів вводить класифікацію регіонів на дві групи:

- регіони первинного (базового) територіального поділу;
- регіони вторинного територіального поділу. Цю класифікацію, на думку З. Варналія, слід розширити за рахунок введення у неї транскордонної статистики.

Враховуючи, що євро регіональна співпраця є досить поширеним явищем, а транскордонна статистика формується переважно як дослідження та оцінки діяльності євро регіонів, *у монографії «Державна регіональна політика України» пропонується збір та обробку транскордонної статистичної інформації проводити за такими групами [7, с. 713-715]:*

1. **Загальні статистичні дані.** Основною є базова інформація транскордонного співробітництва, така, як площа, населення та зайнятість, разом з іншими специфічними даними щодо демографічних процесів, транспорту, прикордонної комунікаційної інфраструктури, довкілля, туризму та сільського господарства тощо.

Такі загальні статистичні дані подаються в розрізі учасників єврорегіону та порівнюються за територією учасника і між учасниками.

2. Другу групу показників оцінки діяльності єврорегіонів можна отримати на базі статистичної інформації, яка стосується **соціально-економічного та екологічного розвитку транскордонного регіону**: рівень доходу на душу населення (у євро) по території, середній у країні; рівень безробіття (%) по території, середній у країні; номінальна заробітна плата (у євро) по території, середня у країні; кількість суб'єктів підприємництва (за галузями); інвестиції на територію, у т.ч. від учасників єврорегіону, їх динаміка до утворення єврорегіону та після утворення, а також інвестиції з території за кордон, у т.ч. на території учасників єврорегіону; зовнішньоторговельний оборот території з суміжними країнами (товарами та послугами) та динаміка його до утворення єврорегіону і після; прикордонна торгівля, витрати іноземців в країні та витрати населення за кордоном, у т.ч. у суміжних державах; рівень забруднення території; природоохоронні заходи тощо.

3. Група **«Прикордонна інфраструктура»** охоплює такі показники: довжина спільного кордону, кількість пропускних пунктів через кордон (існуючі та запроєктовані): залізничні, автомобільні, пішохідні, водні, повітряні, туристичні стежки тощо та їх статус (міжнародний, міждержавний, місцевий, спрощений); потужність переходу (з обох сторін); рівень технічного забезпечення (високий, середній, низький) з обох сторін; рівень розвитку під'їзних шляхів. Для оцінки діяльності пропускних пунктів через кордон щодо пасажирів та транспорту: кількість автобусів (рейсових чи туристичних), кількість вантажних та легкових автомобілів, кількість потягів (пасажирських та вантажних, електропотягів тощо); прикордонний рух пасажирів та вантажів за визначений період часу через усі існуючі пропускні пункти.

4. Група **«Заходи (проекти) у різних сферах співробітництва»** в рамках єврорегіону включає інформацію щодо заходів у сфері політичній: взаємні консультації органів влади та органів державного самоуправління, співпраця з іншими євро-

регіонами, європейськими міжнародними, міжрегіональними організаціями тощо; в екологічній, економічній, туристичній, культурно-освітній сферах, в розбудові транспортної інфраструктури тощо.

Програмою інтеграції України до Європейського Союзу передбачені заходи щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС, серед яких і необхідність: *узгодити з Євростатом методологію розрахунку показників, призначених для обміну статистичними даними, та продовжити роботу з впровадження уніфікованої статистичної методології та стандартів ЄС за окремими галузями статистики. Тому для розроблення методики збору та обробки транскордонної статистичної інформації розглянемо статистику, яку застосовує Євростат щодо прикордонних і транскордонних регіонів.*

Швидко розгортання транскордонного співробітництва на прикордонних територіях суміжних держав викликає суспільну і приватну зацікавленість з обох сторін кордону щодо представлення змісту та результатів такого співробітництва. *Тому в офіційних статистичних органах територіально-адміністративних одиниць різного рівня виникли нові специфічні потреби у транскордонній статистичній інформації, яка повинна базуватися на точних та інформативних спільних даних, щоб [7, с.708-709]:*

- достовірна та порівняльна транскордонна статистична інформація була доступна структурам прикордонних і транскордонних регіонів (єврорегіонів), регіональним та місцевим органам влади, органам самоврядування та бізнес-структурам;
- дослідники та плановики, які займаються розвитком прикордонних та транскордонних регіонів, повинні володіти базою порівняльних статистичних даних для регіонального аналізу, прогнозу і розробки програм соціально-економічного розвитку.

Важливо враховувати, що порівняльні дані транскордонної статистики необхідні регіональним органам влади для забезпечення управління в прикордонних та транскордонних регіонах, а саме:

- ✓ для аналізу, який проводиться муніципалітетами, районами та областями з обох сторін кордону;
- ✓ для облаштування території і планування розвитку регіону у всіх сферах, включаючи потреби первинних соціоекономічних утворень;
- ✓ для забезпечення регіональної науки.

Надзвичайно важливим інструментарієм об'єктивного соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, на нашу думку, є науково-практична розробка концепції підвищення ефективності транскордонного співробітництва, що її здійснює Інститут транскордонного співробітництва за підсумками виконання другого етапу проекту «Кордони для людей», який дозволяє використовувати методологію кількісної та якісної оцінки ТКС та на цій основі формувати систему індексації та моніторингу ТКС сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України [8].

В рамках названого проекту запропоновано визначати загальний індекс ТКС за 10-бальною шкалою на основі особливих індексів та їх індикаторів. У дослідженні пропонуються такі особливі індекси [9]:

- географічні, природно-кліматичні;
- демографічні;
- історичні, політичні та духовні чинники;
- конфліктогенні: ризики і загрози;
- інфраструктурні та організаційні;
- контакти між людьми та інституційне партнерство;
- соціально-економічний потенціал і конкурентоспроможність регіону;
- криміногенні явища і боротьба з ними;
- стан та охорона навколишнього середовища.

Враховуючи напрацювання Інституту транскордонного співробітництва на чолі з С. Устичем, маємо всі підстави стверджувати, що реалізація чергового етапу наукового проекту «Кордони очима людей», важливим елементом якого є визначення методології та інстру-

ментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, *дозволить збагатити наукову складову проблематики транскордонного співробітництва України в умовах глобальних викликів сучасності.*

Разом з тим, оцінюючи стан та перспективи розвитку транскордонного співробітництва загалом, хочемо привернути увагу шановних сучасників конференції на:

- *фактичну відсутність* налагоджених належним чином комунікаційних зв'язків між різними сегментами ТКС та ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування і представниками підприємницького та громадського середовища. Зокрема, слід відзначити факти недостатнього розуміння одними учасниками транскордонного співробітництва тих проблем та мотивів, якими керуються інші його суб'єкти;

- *недосконалість інформаційної складової* системи транскордонного співробітництва українських регіонів, яка потребує організаційного посилення та оновлення системи інформаційно-технічного оснащення усіх суб'єктів, що задіяні у цій сфері, особливо у роботі з іноземними партнерами та представниками місцевих громад. Пріоритетним напрямом виходу з цієї ситуації є лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та вирівнювання життєвих стандартів в Україні;

- *повільні темпи адаптування законодавства* України до законодавства Європейського Союзу та його інституцій в царині регіонального розвитку та транскордонного співробітництва.

Погоджуємось з фахівцями-дослідниками ТКС, які пропонують, щоб *транскордонне співробітництво визначалось як особлива сфера міжнародної діяльності місцевих органів державної влади і регулювалось спеціальними нормативними актами. Особливо це актуально в умовах успішної ратифікації угод України з ЄС про асоціацію, Зону вільної торгівлі та лібералізацію візового режиму, що є на часі головним зовнішньополітичним пріоритетом нашої держави.*

Список використаних джерел

1. *Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України.* – К.: НІСД, 2011. – С.167-168.
2. *Бураковський І. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ / І. Бураковський, В. Мовчан, О. Бетлій та ін. / За ред. І. Бураковського, В. Мовчан.* – К., 2008. – 129 с.
3. *Філософія інтеграції: монографія / За заг. ред. В.Д.Бондаренка та Ф.Г.Ващука.* – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.282-287.
4. *Павліченко П.П. Соціологія: навч. посіб. / П.П.Павліченко, Д.А.Литвиненко.* – К.: Лібра, 2002. – 256 с.; *Ряузов Н.Н. Развитие социально-экономической статистики: избранные труды / Н.Н. Ряузов; ред. коллегия: А.Н.Романов, В.М.Симчера, Д.Е.* – М.: Наука, 2009. – 259 с.
5. *Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка.* – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С.9.
6. *Жоль К.К. Соціологія: навч. посіб.* – К.: Либідь, 2005. – С.371.
7. *Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія.* – К.: НІСД, 2007. – С.708.
8. *Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація / Відп. ред. С.І. Устич; Інститут транскордонного співробітництва.* – Ужгород, 2012. – 118 с.
9. *Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / Відп. ред. С.І. Устич; Інститут транскордонного співробітництва.* – Ужгород, 2012. – С.6.